

TILSHUNOSLIGIDA TERMIN VA TERMINOLOGIYA MASALASI XUSUSIDA

Tojaliyev Akmaljon Mo'minjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti 2-kurs magistranti

<https://www.doi.org/10.37547/ejsspc-v03-i02-p1-27>

ARTICLE INFO

Received: 31st January 2023

Accepted: 10th February 2023

Online: 11th February 2023

KEY WORDS

Termin, terminologiya, atama, semantic, leksik, media, muloqot.

ABSTRACT

Ushbu maqola hozirgi kunda zamonaviy tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri bo'lgan termin va terminologiyaga bag'ishlangan bo'lib, unda termin va uning o'ziga xos xususiyatlari tadqiqi va terminologiyaning nazariy asoslari ustida tadqiqot ishi olib borilgan.

Terminning o'ziga xos xususiyatlariga uning shakli va mazmuniga e'tibor qaratgan, shuningdek terminologiyaga buyurtma berish masalalariga to'xtaladigan birinchi nashrlarning mualliflari D.Lotte, E.Dresen, A.Lesoxin, S.Chapliqin, G.Vinokur, A.Reformatskiy. Ularning fundamental asarlari umumiy xarakterga ega bo'lib, atama nazariyasi, tilning leksik tizimidagi o'rni, shuningdek, ilmiy bilimlarning verbalizatsiyalangan birligi sifatida atamaga qo'yiladigan talablarga bag'ishlangan edi.

"Termin" maqolasini u 1922 yilda yozgan, lekin faqat 1994 yilda nashr etilgan. Olim bu atamani falsafiy nuqtai nazardan ko'rib chiqqan va bilish jarayonida terminlarning ulkan rolini ko'rsatgan. Muallifning so'zlariga ko'ra, «fan va falsafa - bir tilli organizmning ikki qo'li» va bu atama - ilmiy bilimlarni jamlashga qodir bo'lgan fikrning cho'qqisi, "pishgan so'z", "etuk so'z"¹. Muallif atama va "kundalik so'z" o'rtasidagi farqni asoslab berdi. Aytishimiz mumkinki, ushbu maqola terminologik birlikning murakkab mohiyatini tushunishga zamin yaratdi. Mahalliy terminologiyaning shakllanishi D.Lotte nomi bilan bog'liq. Aynan u terminologiyani o'rganish zarurligini asoslagan, shuningdek terminologiyani o'rganishning tasniflash (statik) yondashuvining asoschisi bo'lgan. O'zbek terminologiyasining asoschilaridan biri A.Reformatskiy atamaning "ikki tomonlama tabiati"ni, uning ikkita tizimga - "leksis" (til tizimi) va "logos" (tushunchalar tizimi) mansubligini ko'rsatdi va alohida ajratib ko'rsatdi. atamani tushuncha bilan bog'laydigan funksiY. Olim umumiy so'zlarning atamalarga o'tishini va bu jarayon natijasida so'zlarning monosemantizatsiyasini, ularning o'ziga xosligini egallashini va ekspressivlik va emotsionallikni yo'qotishni ko'rib chiqadi. Asrning ikkinchi yarmida atama va terminologiyani o'rganish bo'yicha ko'plab asarlar nashr etildi. Bu vaqtda terminologiyaning bir qator sohalari rivojlandi, u mustaqil fan sifatida tan olindi, bu atama uning semantikasi, morfologiyasi, so'z yasallishining o'ziga xos xususiyatlari nuqtai nazaridan

¹ Florenskiy, P. A. Termin [Tekst] / P.A.Florenskiy // V. A, Tatarinov. Istoriya otechestvennogo terminovedeniY. Klassiki terminovedeniya: Ocherk i xrestomatiY. - M.: Moskovskiy Litsey, 1994

ko'rib chiqildi. Nazariy terminologiya kontseptual, rasmiy va fularni o'rganadi. atamalarning asosiy jihatlari; amaliy terminologik lug'atlar va terminologik ma'lumotlar banklarini yaratish, atamalarni birlashtirish bilan shug'ullanadi.

Agar terminologiyani shakllanishi davrida asosiy e'tibor umumiy nazariy muammolarga qaratilsa, 70-90-yillarda terminologiyani o'rganishda ilmiy yondashuvlarning differentsiatsiyasi mavjud. Terminologiya - bilimning turli sohalarida terminologiyani shakllanishi, rivojlanishi va ishlashining xususiyatlari va qonuniyatlarini o'rganadigan fan. Terminologiya - "tegishli bilimlar sohasidagi (bitta fan yoki bir yo'nalish) atamalar majmui, tegishli tushunchalar to'plamini aks ettiradi"². Bizningcha ushbu ta'rifdan kelib chiqib, terminologiya tartiblangan tizimli shakllanish deb xulosa qilish o'rinlidir. Bugungi kunda terminologiyani turli yo'nalishlari va aspektlari ajratilgan: masalan, S.Grinev umumiy (maxsus lug'atdagi umumiy xususiyatlar va jarayonlarni o'rganadi), semasiologik (atamalar semantikasini o'rganadi), tarixiy (terminologiyalar tarixini o'rganadi. ularni tartiblash bo'yicha tavsiyalar berish), kognitiv (ilmiy bilish va tafakkurda atamaning rolini o'rganadi)³, V.Tatarinov terminologik tadqiqotning metodologik kelib chiqishi, atama nazariyasi, filologik tadqiqotlar, funksional va stilistik tadqiqotlar, diaxronik tadqiqotlar, terminologiyani tartibga solish va standartlashtirish, terminologiya, ilmiy -texnik tarjimaning terminologik jihatlari, professional lingvodidaktika, sanoat terminologik tadqiqotlari kabi sohalarni belgilaydi⁴.

L.Alekseeva va S.Mishlanova normotsentrik (integral, mantiq bilan muloqotga yo'naltirilgan), lingvotsentrik (integral, tilshunoslik bilan muloqotga yo'naltirilgan) va antropotsentrik (kognitiv, odam bilan muloqotga yo'naltirilgan) terminologiyasini farqlaydilar⁵. Umumiy terminologiya bo'yicha asosiy ishlardan biri sifatida S.Grinevning "Terminologiyaga kirish" ni ajratib ko'rsatish kerak. Muallif terminologiyani fan sifatida mohiyatini ochib beradi, terminologiyani asosiy jihatlari ajratib ko'rsatadi, maxsus lug'at tipologiyasini o'rganadi, atamani alohida belgi sifatida tahlil qiladi. Bu ilm-fan bilan bevosita bog'liq, chunki u turli bilim sohalariga xizmat qiladi. Konsepsiya, ya'ni, ilmiy tushunish natijasida, bu tizimning boshqa a'zolariga mos keladigan atamasiz fanga kirish mumkin emas. Terminologiya va mantiq o'rtasida o'zaro bog'liqlik munosabatlari mavjud, chunki terminologiyada turli xil mantiqiy texnikalar qo'llaniladi (tasniflash, har qanday sohada bilimlarni tizimlashtirish) va mantiq tegishli atamalar bilan tavsiflanadi.

Terminologiya axborot nazariyasi bilan bog'liq, chunki maxsus bo'linmalar yordamida professional ahamiyatga ega bo'lgan ma'lumotlar yoziladi, saqlanadi va uzatiladi. Bu maxsus ma'lumotlarni makon va vaqtda saqlash va uzatish shartlari. Texnik topshiriq va nomzodlik nazariyasi o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjud. Bu borada M.N.Volodinaning "Terminologik nominatsiya nazariyasi" monografiyasi indikativdir. Tadqiqotchi terminologik nominatsiyaning mutaxassislarning kognitiv faolligiga bog'liqligini tahlil qilib, terminologik

² Danilenko, V. P. Russkaya terminologiya: Opit lingvisticheskogo opisaniya [Tekst] / V. P. Danilenko. - M.: Nauka, 1977.S.15

³ Grinev, S. V. Vvedeniye v terminovedeniye [Tekst] / S. V. Grinev. - M.: Moskovskiy Litsey, 1993.C.15-16

⁴ Tatarinov, V. A. Obsheye terminovedeniye: Ensiklopedicheskiy slovar [Tekst] / V. A. Tatarinov / Rossiyskoye terminologicheskoye obshchestvo RossTerm. - M.: Moskovskiy Litsey, 2006.C.127

⁵ Alekseyeva, L. M. Meditsinskiy diskurs: teoreticheskiye osnovi i printsiy analiza [Tekst] / L. M. Alekseyeva, S. L. Mishlanova. - Perm: Izdvo Perm. un-ta, 2002.C.25 "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal Volume 3 Issue 2 / June 2022 ISSN 2181-063X

nominatsiyaning quyidagi jihatlariga alohida e'tibor qaratadi: psixolingvistik, kognitiv-axborot, lingvistik va lingvistik-pragmatik. V.Danilenko "O'zbek terminologiyasi: lingvistik tavsif tajribasi" monografiyasida atamashunoslikning har xil modellarini batafsil o'rganib chiqadi: morfologik, semantik, atributiv turdagi nominal so'z birikmalarining to'rtta mahsuldor modelini aniqlaydi. Bu ish terminolog uchun juda muhim, chunki u terminologiyani ko'plab masalalarini qamrab oladi. Muallif tilshunoslikdagi funktsional yo'nalishning vakili sifatida terminologiyani maxsus vazifalarni bajaradigan tilning leksik tizimi sifatida o'rganadi. Ish terminologiyani batafsil tarkibiy-genetik va grammatik, leksik-semantik xususiyatlarini beradi, shuningdek, sanoat terminologiyasini tartibga solishning lingvistik asoslarini belgilaydi.

V.Proxorovning "O'zbek terminologiyasi" asari terminologiyani shakllantirishning semantik uslubiga bag'ishlangan. Bu erda atama uchun mumkin bo'lgan barcha turdagi ma'nolar keltirilgan: ekspressivlik, hissiylik, tasviriylilik, har xil metaforalar tahlil qilinadi (shakli, funksiyasi, shakli va funksiyasining o'xshashligi, shakli va joylashuvi, tuzilishi, izchilligi, assotsiativ o'tkazmalari). Muallif terminologiyada metaforizatsiyaga uchraydigan o'ziga xos so'z birikmalarining asosiy leksik va semantik guruhlarini aniqlaydi: somatizmlar, zoosemizmlar, kundalik so'zlar va kundalik lug'atga aloqador bo'lmagan boshqa leksik-semantik guruhlar. Terminologiya bo'yicha eng muhim ishlardan biri bu V.Leychikning "Terminologiya: predmeti, usullari, tuzilishi"⁶ tadqiqotidir, unda asosiy terminologiya asarlari, atamaning turli ta'riflari, atamaning mazmunli va rasmiy tuzilishi tahlil qilingan.

Terminlarning tipologiyasi va tasnifi, terminologiyada qo'llaniladigan asosiy usullar. Terminlarni noto'g'ri ishlatish, tamoyillarni bilmaslik terminologik tizimlarning tashkil etilishi va ishlashi inson faoliyatining barcha sohalarida aloqa buzilishiga olib kelishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, XX - XXI asr boshlari deb bahslashish mumkin. Bu turli terminologik tizimlarning rivojlanishida, terminologiyani tegishli lingvistik, falsafiy va amaliy nazariy muammolarini ishlab chiqishda noyob davr sifatida e'tirof etiladi. Tilning maxsus birligi sifatida atamaning mohiyatini, atama va so'z ma'nosi hajmining nisbatlarini aniqlash, ularning konseptual va lingvistik xususiyatlarini aniqlash xususiyatlari, universal va milliy o'ziga xos xususiyatlarini tadqiq qilish asosiy vazifalardan biri sifatida ko'rib chiqish muhim. Bu maqsad quyidagi vazifalarni hal qilishni talab qildi: 1) o'ziga xos paradigmatic munosabatlarni aniqlash terminologiya tizimidagi atama (polisemiya, sinonimiya, antonimiya); 2) atamalar va nomenklaturalarning konseptual xususiyatlarini solishtirish va ular orasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash; 3) milliy va xalqaro miqyosda terminologik tizimlarning normallashtirishiga erishish uchun atamalarni birlashtirish va uyg'unlashtirish usullari va usullarini o'rganish; 4) atamalarning tillararo uzatilishining o'ziga xos xususiyatlarini va ularni tarjima qilishda ekvivalentlikka erishish usullarini qayd etish. Bu jihatlar ularning birgaligida har tomonlama ko'rib chiqiladi va tadqiqotning ilmiy yangiligi, o'ziga xosligi o'rganiladi. Birinchidan, tadqiqotchilarni deyarli butun sanoat tarixi davomida terminologik birliklarning konseptual mazmuni masalasi o'ziga jalb qildi. V.Tatarinov ta'kidlaganidek, konsepsiya "terminologiya fanining eng ko'p muhokama qilinadigan toifalaridan biridir", chunki terminologik ish uchun

⁶ Leychik, V. M. Terminovedeniye: Predmet, metodi, struktura [Tekst] / V. M. Leychik. - izd. 2-ye, ispr. i dop. - M.: KomKniga, 2006. – B. 85.

konsepsiya bilan bog'liq ba'zi minimal mantiqiy qoidalarni aksiomatik tarzda qabul qilish kerak.

“Terminologiyaning mantiqiy muammolari termin ishining samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi, chunki terminologiya faniga aloqador bo'lmagan mantiqiy bilimlar terminologning umumiy ta'limining elementidir”⁷. Termin va so'z o'rtasidagi munosabatlar muammosi uzoq vaqtdan beri terminologiyaning eng muhim muammolaridan biri bo'lib kelgan va birinchi navbatda tadqiqotchilarning e'tiborini tortgan, chunki termin nima ekanligini aniqlamasdan turib, terminologik ishning vazifalari haqida gapirish mumkin emas. atama va so'z o'rtasidagi munosabatni majburiy o'rnatishni nazarda tutadi»⁸. Asosiy xususiyatlarga to'xtalib o'tilgan, bunga asoslanib, atamalar an'anaviy ravishda tilning leksik darajasini tashkil etuvchi so'zlarning qolgan qismiga qarama -qarshi bo'lgan. Birinchi farqlovchi xususiyat - bu so'zning paradigmaticasini belgilaydigan narsaga boshqacha munosabat. Biz polisemiya va sinonim va antonimik munosabatlarga kirish kabi hodisalar haqida gapirayapmiz. Leksikologiya muammolari ko'rib chiqilgan har qanday ishda quyidagi formulalarni topish mumkin: “Polisemiya, ya'ni” polisemiya “oddiy so'zlarga xosdir. Bu juda tabiiy. Nom sifatida so'zlar bir narsadan ikkinchisiga yoki bu narsaning har qanday belgisiga yoki uning qismiga osonlikcha o'tishi mumkin”⁹. A.Reformatskiyning fikriga ko'ra, isloh qilingan atamalar o'ziga xos xususiyatlarga ega: “Terminlar nafaqat tilda, balki ma'lum bir atamaning bir qismi sifatida mavjud. Agar umumiy tilda (bu terminologiyadan tashqarida) so'z ko'p ma'noli bo'lishi mumkin bo'lsa, u holda ma'lum bir terminologiyaga kirs, bu aniq bo'ladi”¹⁰. “Oddiy” leksik birliklar uchun (ya'ni terminologik xarakterga ega bo'lmaganlar uchun), yadro turini jismoniy, biologik yoki (eskirgan) artilleriyadan foydalanish holatlari polisemiya deb hisoblanadi, chunki bu yerda metaforik uzatish sodir bo'ladi.

Terminologiyada mazkur hodisa turlicha izohlanadi. Tilshunoslikda, til tuzilishining deyarli barcha darajalariga nisbatan, xuddi shu atama tadqiqot obyekti va u bilan shug'ullanadigan sohani ifodalash uchun ishlatiladi, masalan, fonetika, grammatika va boshqalar. Sinonimiyaga kelsak, S.Grinev atamalar va terminologik tizimlarga qo'yiladigan talablardan biri uning yo'qligidir. Shu bilan birga, u quyidagilarni ta'kidlaydi: “Shu bilan birga, terminologik lug'atning barcha sohalarida ko'p sonli sinonimlar mavjud va ba'zi sinonimiya turlari (o'zlashmaga olingan va avtosinxronli terminlar, neologizmlar va eskirgan atamalar va boshqalar o'rtasida) muntazamdir; sinonimlar soni juda katta bo'lishi mumkin - “Candida albicans” tibbiy atamasi 100 dan ortiq sinonimga ega”¹¹.

Terminologik tizimlarda sinonimiyaning nomuvofiqligi, ularning vazifalariga zid ekanligini ko'rsatish bilan bir qatorda, uning ijobiy rolini ta'kidlab, qarama -qarshi bo'lgan hukmlarni ham topish mumkin. Biz bunday nuqtai nazarni topamiz, masalan, V.Tatarinovda: “Texnik til terminologiyada sinonim (variant) dubletdan uzoqroq ekanligini, lekin fikr mavzusiga yangicha qarashni aniqlashning faol lingvistik vositasi ekanligini tasdiqlaydi. Ko'p nominativ til vositalari yordamida aqliy tuzilmalarning o'zgaruvchanligi amalga oshadi,

⁷ Averbux K. Y. Obshaya teoriya termina. Ivanovo: Ivanovskiy gosudarstvenniy universitet, 2004. S. 52

⁸ Grinev-Grinevich S. V. Terminovedeniye. M.: Akademiya, 2008. S.23

⁹ Reformatskiy A. A. Vvedeniye v yazikovedeniye. M: Aspekt Press, 1996.S.81

¹⁰ Reformatskiy A. A. Vvedeniye v yazikovedeniye. M: Aspekt Press, 1996.S.115

¹¹ Grinev-Grinevich S. V. Terminovedeniye. M.: Akademiya, 2008.S.32

shuning uchun sinonimiya-rivojlanayotgan fanning belgisidir. Ilm -fanning rivojlanish darajasi qanchalik baland bo'lsa, mutaxassisning tafakkuri shunchalik sinonimdir"¹².

Bizningcha, buni shu bilan izohlash mumkinki, agar terminologik tizim uchun sinonimlar yoki omonimlarning mavjudligi qanchalik maqsadga muvofiq degan savol tug'lsa, antonimiyaga shubha yo'q. Biroq, leksemalarning terminologik ishlatilishi enantiosemiya hodisasini eslatuvchi effektni, ya'ni bitta so'z ichida antonimik ma'nolarning rivojlanishini keltirib chiqarishi mumkin.

Aslida termin va oddiy so'zning farqli jihatlariga e'tibor qaratmoqchi bo'lsak, bu hodisalarga o'sha soha bilan shug'ullangan olimlarning fikrlariga nazar solish va shu asosda termin va oddiy so'z oppozitsiyani hal qilish maqsadga muvofiqdir. Odatda, olimlar terminlarning quyidagi belgilarini ko'rsatadilar: 1) termin bir ma'noli yoki bir ma'noli tendentsiyaga ega; 2) termin aniq, nominativ funktsiyaga ega bo'lib, unga emotsionallik, ekspressivlik, modallik funktsiyalari xos emas. Termin o'zining bu xususiyatini kontekstda ham, kontekstdan tashqarida ham saqlaydi; 3) terminning ma'nosi tushunchaga tengdir; 4) termin stilistik jihatdan neytraldir; 5) terminologik leksika alohida sistemadir va hokazo. Keltirilgan fikrlarda olimlar terminlarning xarakteri xususiyatlarini aniq va to'la qayd qilganlar. Bu belgilardan termin uchun nihoyatda xarakterli belgilar terminlarning uslubiy neytralligi, terminologik leksika alohida tizim (sistema) ekanligi (uning bunday sistema ekanligi o'zi qo'llanilayotgan sohadagina sistema elementi sifatida ko'zga tashlanishida ko'rinadi), termin funktsiya bajarishi kabilardir¹³.

Terminlar shu belgilari bilan oddiy so'zlardan farqlanishi mumkin. Terminlarning maxsus termin ekanligi o'zi qo'llanayotgan sohada yaqqol ko'zga tashlanadi. U bu tizimdan boshqa tizimga o'tsa oddiy so'zga aylanadi. Shu sababli ham M.Mukarramov "bo'g'in" so'zi tilshunoslikda, ya'ni fonetikada termin, "yosh bo'g'in", "qo'l bo'g'inlari" birikmalarida inson tanasining a'zolari sifatida ekanligini ta'kidlaydi. V.G.Gak yuqorida ko'rsatilgan maqolasida termin bilan so'zning farqli munosabatini ifoda planiga ko'ra uch tipga bo'lib o'rganish mumkinligini ko'rsatadi: 1) bir planli leksik birlik – oddiy so'z; 2) bir planli leksik birlik – termin; 3) ikki planli leksik birlik – bir o'rinda oddiy so'z, ikkinchi bir o'rinda termindir¹⁴. Hozirda yurtimizda bo'layotgan ijtimoiy-iqtisodiy, moliyaviy, siyosiy-huquqiy tizimlaridagi islohotlarning tilning leksik sathiga kirib kelayotgan xalqaro terminlar sonini ko'paytirmoqda. Bu hol shu sohada faoliyat yuritayotgan insonlardan o'z kasbiga oid termin va tushunchalar haqida to'liq va aniq ma'lumotga ega bo'lishlarini talab etmoqda. Termin lotincha "terminus" so'zidan olingan bo'lib, "oxiri", "chek", "chegara", "tugash" degan ma'nolarni bildiradi. V.N.Shevchuk terming quyidagicha ta'rif beradi: "Termin" – bu so'z bo'lib, o'rta asrlarda "aniqlash", "ifodalash" degan ma'nolarni ifodalagan 1. Qadimgi fransuz tilida mavjud bo'lgan "terme" leksemasi "so'z" degan ma'noni anglatadi". A.A.Reformatskiy esa buni quyidagicha izohlaydi¹⁵: "Termin – bu so'z bo'lib o'zining alohida va maxsus belgilari bilan chegaralandi, fan, texnika, iqtisodiyot, siyosat va diplomatiya sohalarida bir ma'noli, aniq so'zdir 2. U ekspressivlikdan holi muayyan predmet yoki tushunchani ifoda etuvchi, o'zining qat'iy va aniq

¹² Tatarinov V. A. Obsheye terminovedeniye: ensiklopedicheskiy slovar. M.: Moskovskiy litsey, 2006. S. 175.

¹³ Akobirov S. "Til va terminalogiya" – T, "Fan" 1968

¹⁴ Tursunov U. O'zbek terminalogiyasi masalalari – Toshkent, 1933.

¹⁵ Ilmiy-amaliy konferensya tezislari. – Navoiy, 1993

mazmuniy chegarasiga hamda izohiga ega bo'ladi". V.P.Danilenko termin so'ziga quyidagicha aniqlik kiritadi: "Termin (lar) – lug'at tarkibining bir qismi hisoblanib, muayyan fan va soha leksik birliklarining aniq nomi, ta'rifidir". B.N.Golovin esa termin haqida: kasb-hunar nuqtai nazaridan qaralganida termin o'zida muayyan kasbiy tushunchalarni ifoda etadi, - deb yozadi. Shunga o'xshash talqinni biz V.M.Leychikning ishlarida ham uchratishimiz mumkin. Uning fikriga ko'ra, termin muayyan tilning leksik birligi hisoblanib, aniq va maxsus sohalar ilmida va faoliyatida umumiy, aniq yoki mavhum tushunchalarni ifodalaydi. Filologiya fanlari doktori, G'.Abdurahmonov shunday yozadi: "Atamalarining aniqligi va qat'iylashishi shu millatning fani, maorifi, madaniyati darajasini ko'rsatadi. Atamalarining rivojlanishi, tartibga solinishi fanning har xil sohalarida turlicha bo'lib, ma'lum fanning taraqqiyotiga bog'liq. Bu taraqqiyot to'xtovsiz bo'lgani uchun yangi atamalarining kelib chiqishi, tartibga tushishi ham uzluksiz bo'ladi. Umuman, ona tilida atamalarining puxta ishlanishi, tartibga solinishi darslik va qo'llanmalar tuzish uchun ham, ona tilida dars olib borish uchun ham zarur bo'lgan manbadir. Atamalarining ishlanmaganligi va tartibga solinmaganligi nutq uslubiga ham ta'sir ko'rsatadi"¹⁶. Demak, terminologiyaning tartibga solinishi, muvofiq ravishda tarjima qilinishi nafaqat ilmiy sohada balki ijtimoiy hayotda ham ahamiyati katta bo'lgan masaladir. Termin grekcha terminus so'zidan olingan bo'lib, chek, chegara degan ma'noni bildiradi. U fan-texnika, qishloq xo'jaligi, san'at va madaniyat sohasiga xos so'z hisoblanadi. Terminologiya - terminlar haqidagi ta'limot va terminlar majmui degan ma'nolarni anglatadi. Termin so'zi o'rnida ba'zan atama, istiloh so'zlarini ishlatish hollari uchrab turadi. Ammo bu to'g'ri emas. Atama termin so'ziga nisbatan tor tashunchani ifodalaydi. Istiloh so'zi esa arabchadir. Uni xalq tushunmaydi va meyorga aylangan emas¹⁷. Terminologiya masalalari hamisha tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri bo'lib kelgan. Chunki terminlarning sohalar lug'aviy qatlamlaridagi o'rni va vazifasini belgilash, tushunchaning mazmun-mohiyatini to'g'ri anglash imkonini beradi. Terminologiyaga bag'ishlangan ishlarning barchasida u yoki bu sohaning muayyan tushunchalarini anglatadigan, definitsiyaga ega bo'lgan va, asosan, nominativ funktsiyani bajaradigan birliklar termin hisoblanadi deb qaraladi. A.Reformatskiy terminga ta'rif berar ekan, "... terminlar – bu maxsus so'zlardir" degan xulosaga keladi. So'z — tilning narsa hodisalar, jarayonlar va xususiyatlarni nomlash uchun xizmat qiladigan eng muhim struktur ma'noviy birligi; o'z tovush qobig'iga ega bo'lgan, borlikdagi narsalar haqidagi tushunchani, ular o'rtasidagi aloqani yoki ularga munosabatni ifodalay oladigan, turli grammatik ma'no va vazifalarda qo'llanadigan eng kichik nutq birligi, leksemaning nutqda muayyan shakl va vazifa bilan voqelangan ko'rinishi. So'z gap uchun qurilish materiali bo'lib xizmat qiladi, lekin, undan farqli ravishda, xabar yoki tugal fikr bildirmaydi. O'zida leksik va grammatik ma'noni birlashtirgan holda So'z muayyan so'z turkumiga mansub bo'ladi, o'z tarkibida muayyan til tizimida oldindan tayin bo'lgan barcha grammatik ma'nolarni ifodalaydi. Tilshunoslikda "So'z" atamasi leksemaga nisbatan ham qo'llanadi va leksik so'z deb yuritiladi. Masalan, "so'z yasalishi", "yasama so'z" birikmalarida "so'z" xuddi shu ma'noda qo'llanadi. Leksemaning nutqda muayyan shaklda voqelangan holati tilshunoslikda so'z shakl, leksema shakl yoki morfologik so'z deb ham yuritiladi. So'zning tovush va ma'no tomoni bor. Lekin har qanday tovush yig'indisi so'z bo'lavermaydi. Tovush yoki tovush birikmasi so'z

¹⁶ Akobirov S. "Til va terminalogiya" – T, "Fan" 1968

¹⁷ Akobirov S. "Til va terminalogiya" – T, "Fan" 1968

bo'lishi uchun ma'noga ega bo'lishi, ya'ni muayyan til egalari shu tovushlar vositasida biror narsani anglashi yoki bir biriga anglatishi kerak. So'z ma'nosida umumiylik va yakkalikning, barqarorlik va o'zgaruvchanlikning dialektik o'zaro munosabati aks etadi. Ma'noning barqarorligi o'zaro tushunishni qulaylashtirsa, uning o'zgaruvchanligi (So'zning aniq, bir ma'nosidagi o'zgarishlar) so'zdan borlikdagi yangi tushuncha va narsalarni nomlashda foydalanishga imkon beradi, badiiy so'z san'atining muhim omillaridan hisoblanadi. So'zning ko'p ma'noliligi ham aynan ma'noning o'zgaruvchanligi bilan bog'liq. So'zlovchining nomlanayotgan narsaga munosabati so'z ma'nosining so'zlovchi his tuyg'usini, shaxsiy fikrini ifodalovchi emotsional jihatini tashkil etadi. So'z tilda muayyan tizimni shakllantiradiki, bu tizim so'zning grammatik belgilariga (so'z turkumlari), so'z yasalishi aloqalariga va semantik munosabatlariga (sinonimlar, omonimlar, antonimlar) asoslanadi. O'zbek tili terminalogiyasi ma'lum taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan. O'zbek terminalogiyasi sohasidagi ishlarni o'tgan asrning 50-yillarida O'zbekiston SSR Oliy Soveti Prezediumi huzuridagi Til va Termin komiteti boshqargan (1931 – 1937-yillarda faoliyat ko'rsatgan), keyinchalik O'zbekiston FA Til va adabiyot instituti qarshisidagi Termin bo'limi (1964-yildan) faoliyat olib bordi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Respublika atamashunoslik qo'mitasi 1988-yildan 2004- yilgacha o'zbek tili terminalogiyasini tartibga solish va takomillashtirish bilan shug'illanib keldi.

References:

1. Florenskiy P.A. Termin [Tekst] / P.A.Florenskiy // V. A, Tatarinov. Istoriya otechestvennogo terminovedeniya. Klassiki terminovedeniya: Ocherk i xrestomatiya. - M.: Moskovskiy Litsey, 1994
2. Danilenko, V. P. Russkaya terminologiya: Opit lingvisticheskogo opisaniya [Tekst] / V. P. Danilenko. - M.: Nauka, 1977.S.15
3. Grinev, S. V. Vvedeniye v terminovedeniye [Tekst] / S. V. Grinev. - M.: Moskovskiy Litsey, 1993.C.15-16
4. Tatarinov, V. A. Obsheye terminovedeniye: Ensiklopedicheskiy slovar [Tekst] / V. A. Tatarinov / Rossiyskoye terminologicheskoye obshestvo RossTerm. - M.: Moskovskiy Litsey, 2006.C.127
5. Alekseyeva, L. M. Meditsinskiy diskurs: teoreticheskiye osnovi i prinsipi analiza [Tekst] / L. M. Alekseyeva, S. L. Mishlanova. - Perm: Izdvo Perm. un-ta, 2002.C.25 "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal Volume 3 Issue 2 / June 2022 ISSN 2181-063
6. Leychik, V. M. Terminovedeniye: Predmet, metodi, struktura [Tekst] / V. M. Leychik. - izd. 2-ye, ispr. i dop. - M.: KomKniga, 2006. – B. 85
7. Averbux K. Y. Obshaya teoriya termina. Ivanovo: Ivanovskiy gosudarstvenniy universitet, 2004. S. 52
8. Grinev-Grinevich S. V. Terminovedeniye. M.: Akademiya, 2008. S.23
9. Reformatskiy A. A. Vvedeniye v yazikovedeniye. M: Aspekt Press, 1996.S.81
10. Tatarinov V. A. Obsheye terminovedeniye: ensiklopedicheskiy slovar. M.: Moskovskiy litsey, 2006. S. 175.
11. Akobirov S. "Til va terminalogiya" – T, "Fan" 1968

12. Tursunov U. O'zbek terminalogiyasi masalalari – Toshkent, 1933. Ilmiy-amaliy konferensya tezislari. – Navoiy, 1993
13. Pazilova N. "EFFECTIVE WAYS OF TEACHING AND EXPANDING VOCABULARY". ResearchJet Journal of Analysis and Inventions. VOLUME 2, ISSUE 5, MAY-2021.
14. Pazilova N. "EFFECTIVE METHODS OF TEACHING WRITING (THE USE
15. OF "CHARACTER WHEEL" METHOD)". EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH. Volume 1, Issue 2. Part 2 May 2021. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4904069>
16. Pazilova N. "O'rganilayotgan til stilistikasi fanidan elektron qo'llanma" – "Электрон ўқув қўлланма. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги интеллектуал мулк агентлиги. №ДГУ 14247. 17.12.2021.
17. Pazilova N. "THE INVESTIGATION OF SYNTACTICAL EXPRESSIVE MEANS AND STYLISTIC DEVICES IN MODERN ENGLISH AND UZBEK". International Journal of Research in commerce, IT, Engineering and Social Sciences. VOLUME 16, Issue 01. January 2022.
18. Qodirova Fotima Xamidjonovna, Pazilova Nasibaxon Muhammadqosimovna. "SPECIFIC FEATURES AND STRUCTURAL PATTERNS OF IDIOMS IN MODERN ENGLISH" International journal of Social Sciences & Interdisciplinary research. Volume 11, Issue 01. January 2022.
19. Pazilova Nasibaxon Muhammadqosimovna, Usmonova Dona Satvoldiyevna. "BENEFITS OF INTERACTIVE WHITEBOARDS FOR TEACHERS AND STUDENTS". Journal of Pedagogical Inventions and Practices. Volume 7. April 2022.